

Г.М. БЛУВШТЕЙН

**ОЛЕКСІЙ СИДОРОВИЧ КОЛОМІЙЧЕНКО:
ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ**
(спогади літнього лікаря)

*Каф. оториноларингології (зав. – проф. А.С. Журавльов) Харків. нац. мед.
ун-ту (ректор – проф. В.М. Лісовий); Від-ня оториноларингології
(зав. – доц. М.В. Калашник) Харків. обл. клінічної лікарні
(головний лікар – канд. мед. наук М.І. Березка)*

До 110-ї річниці з дня народження Лауреата Ленінської премії, заслуженого діяча науки, члена-кореспондента АН УРСР, засновника й першого директора Київського науково-дослідного інституту оториноларингології професора О.С. Коломійченка багато написано й сказано як про видатного Вченого, Лікаря, Педагога. І буде написано ще більше. А яким він був як особистість у буденній, повсякденній праці?... І що промовляє його ім'я до сердець харків'ян?... Сподіваємося, читачі зустрінуть відповіді на деякі з цих питань у наступних спогадах.

Склалося так, що на початку 1962 р. авторові пощастило спілкуватися з цим видатним діячем вітчизняної оториноларингології. На прохання завідуючого кафедрою вуха, горла й носа Харківського медичного інституту доцента Давида Юхимовича Розенгауза Олексій Сидорович погодився бути консультантом кандидатської дисертації автора «Аудіологічна характеристика хронічних гнійних середніх отитів». Мов найцінніші реліквії зберігаються матеріали листування з цього приводу дорогих мені людей. Олексій Сидорович виявився доброзичливим до початківця-дисертанта і одночасно прискіпливим та принциповим. Він зробив немало влучних зауважень, запропонував низку цікавих запитань, які чекали на відповідь. Це пішло на користь роботі.

За деяких обставин перспективи захисту дисертації на вченій Раді Харківського медичного інституту здавалися досить-таки невизначеними. Ще не згасли пристрасті в

країні 50-х років навколо так званої «справи лікарів-отруйників», ініційованої зверху, полювання на «безрідних космополітів», що фактично означало переслідування за етнічною ознакою. У цій ситуації Олексій Сидорович взяв на себе сміливість піти проти течії й викласти свою суто принципову позицію. Успішному захисту дисертації сприяла об'єктивна рецензія лауреата Ленінської премії, директора Київського науково-дослідного інституту оториноларингології, головного отоларинголога МОЗ УРСР проф. О.С. Коломійченка. Рецензія справила певне враження на поважних членів Вченої ради.

Він був великим патріотом України, часто-густо переходив на українську мову. Відчувалося, що то його рідна мова. Поряд з цим, він був цілком позбавлений найменшої краплі національної зверхності. Здавалося, усі його учні, чи то В.А. Тринос, чи то Г.Е. Тімен, для нього були рівні, аби тільки вони активно, як він сам, на повну силу наполегливо працювали на користь хворої людини. На наш погляд, Олексій Сидорович стосовно чеснот Громадянина, стосовно тонкого відчуття справедливості в міжетнічних відносинах стоїть поруч з такими Велетнями України, якими були Іван Франко, Михайло Коцюбинський і генерал Петро Григоренко.

Видатному діячу такого масштабу, як Олексій Сидорович Коломійченко, були притаманні багатовекторні напрямки його наукових інтересів. Ми не знайдемо жодного розділу оториноларингології, у якому він

не залишив би вагомий внесок у розвиток наукової думки, націленої на далеку перспективу. Одним з головних розділів, якому він приділяв чи не найбільшу увагу й прикладав надзвичайні зусилля до впровадження у широку медичну практику, було хірургічне подолання приглухуватості при отосклерозі. І ці зусилля без перебільшення сприяли розвитку цього напрямку на Харківщині.

Перші публікації стосовно мікрохірургії вуха збудили у окремих фахівців-отоларингологів міста Харкова прагнення до застосування мікрохірургічних принципів при сануючих операціях на середньому вусі. Вони конструювали окремі пристрої, біноклярні лупи, акустичні зонди, оскільки подібних серійних приладів медична промисловість на той час ще не виробляла. Та до слухополіпшуючих втручань при отосклерозі на той час у Харкові було ще дуже далеко.

Переламним моментом у цьому напрямку виявилася поява у 1962 р. капітальної праці О.С. Коломійченка, В.О. Гукович, Є.М. Харшака і І.А. Яшана «Операции на стремени при отосклерозе». Робота висвітлювала усі найістотніші подробиці техніки таких втручань, приводила оригінальні варіанти доступу до барабанної порожнини, тонкощі непрямой та прямої мобілізації стремени, оригінальний принцип так званої «поштової марки», варіанти фенестрації «від ніжки до ніжки» і т.ін. У додатках були креслення оптичних пристроїв, мікроінструментів, що полегшували їх самостійне виготовлення в умовах відсутності серійного виробництва. Ця праця надовго залишалася настільним учбовим посібником для цілого покоління початківців-мікрохірургів і не втратила свого значення до цього часу. Загалом, книга ця була яскравим виразом пристрасного бажання О.С. Коломійченка щедрою рукою передати свій власний досвід у цій галузі широкому колу лікарів і якомога швидше запровадити мікрохірургію стремени до практичної медицини.

Та діячу такого масштабу зроблене здавалося недостатнім. Він розумів, що книга сама по собі ще не є достатнім чинником для реалізації його далекосяжних задумів. Олексій Сидорович поспішав. «Не треба

гаяти часу, - повторював професор своїм учням, - приходить вечір життя...». Він відчував вже подих того «вечора»... І вчитель робить наступний крок: запроваджує виїзні бригади з нещодавно заснованого ним Київського НДІ оториноларингології для проведення демонстраційних операцій при отосклерозі в основних обласних центрах України.

Улітку 1963 р. спільно зі своїми учнями Валерією Олександрівною Гукович та Віктором Вікторовичем Щуровським Олексій Сидорович прибуває в наше місто. Заздалегідь обстежені хворі на отосклероз були прооперовані київськими фахівцями у ЛОР-відділенні Харківської обласної клінічної лікарні – базі ЛОР-кафедри Харківського медичного інституту та в міській спеціалізованій отоларингологічній лікарні №30 – базі ЛОР-кафедри Інституту вдосконалення лікарів.

Мені пощастило бути присутнім на перших операціях, особисто проведених О.С. Коломійченком. «Прикрийте грішне тіло», - промовив він, одягаючи стерильний халат. Стояла літня спека, кондиціонерів тоді ще не було, і Олексій Сидорович мився на операцію оголеним до поясу, халат йому одягали безпосередньо на голе тіло. Вражаючими були його підбадьорюючі звертання до хворих на операційному столі перед операцією. Оперував він впевнено, послідовно пояснюючи кожний етап операції, декілька разів відходив від операційного столу, перевіряючи слух по ходу втручання. Більша частина операцій була ефективною.

Істотно, що найбільшу кількість пацієнтів оперували В.О. Гукович та В.В. Щуровський. Відчувалося, що Олексій Сидорович передав їм увесь свій хист, майстерність своєї філігранної техніки. Коли оперували його учні, сам він неодноразово заходив до операційної і прискіпливо питав: «Одержуєте слух?». Двічі у скрутних ситуаціях він повторно мився і підключався до роботи.

Більшість операцій проходила успішно. Протягом 4 днів було прооперовано загалом 23 хворих, у 21 отримано соціально достатній слух безпосередньо на операційному столі. Це був небачений присутніми тріумф, що нагадував біблійні чудеса зцілення.

Наприкінці перебування київських учених у Харкові було проведено заключну конференцію науково-медичного товариства отоларингологів. Олексій Сидорович був у піднесеному настрої. Він провів детальний аналіз виконаних операцій, співставляв аудіологічні показники у хворих з операційними знахідками, висвітлював своє бачення показань та протипоказань до втручання, свої оригінальні варіанти техніки слухополіпшуючих операцій. Яскравий лектор, він своєю пристрасною переконливістю викликав захоплення в зачарованій аудиторії. А Валерія Олександрівна Гукович, вродлива, струнка, по ходу доповіді Олексія Сидоровича майстерно креслила крейдою найдетальніші етапи мікрохірургічного втручання. Істотно, такий дует викликав у присутніх хвилююче незабутнє враження. На закінчення київські гості відповіли на безліч запитань і побажали харків'янам успіхів у впровадженні цього ефективного напрямку слухової допомоги.

Не дивно, що після продемонстрованих операцій, ретельного аналізу техніки втручання і обговорення теоретичних засад проблеми отосклерозу частина харківських лікарів завзято приступила до підготовчої роботи в цьому напрямку у прозектурі, а дехто змайстрував своєрідну модель – фантом елементів середнього вуха – для тренування в мікроманіпуляціях. Та для готовності до самостійного проведення подібних операцій безпосередньо у хворих всього цього було ще вкрай недостатньо, і ми це добре розуміли.

Істотно, це розумів і Олексій Сидорович. І тому для прискорення практичного впровадження мікрохірургії отосклерозу до широкої клінічної практики він робить наступний крок: приймає кардинальне рішення про навчання лікарів на тримісячних курсах, до речі безкоштовних, на базі щойно відкритого в Київському науководослідному інституті отоларингології відділення отосклерозу, який очолила Валерія Олександрівна Гукович, нині професор. Умовами для зарахування на курси була самостійна підготовка стосовно діагностики отосклерозу та практичне відпрацювання в прозектурі етапів ендоаурального доступу до барабанної порожнини та мікроманіпу-

ляшій на стреміні. Обов'язковим було пред'явлення препарату скроневої кістки з відпрацьованим доступом до барабанної порожнини.

Першим із харків'ян, кому пощастило навчатися на цих курсах, був ординатор ЛОР-відділення Харківської міської лікарні №2 Яків Олександрович Брук. Він і першим у місті Харкові, починаючи з 1965 р., самостійно розпочав виконувати операції з приводу отосклерозу. І хоча оперувати йому довелося в складних умовах за допомогою лупи, закріпленої на вушній лійці, та самостійно виготовлених мікроінструментів, більшість його пацієнтів отримали соціально-достатній слух.

Улітку 1966 р. на цих курсах довелося навчатися й мені. Зі мною одночасно проходило підготовку ще кілька лікарів з різних областей України. Безпосереднім керівником курсів була В.О. Гукович, талановита учениця О.С. Коломійченка. Декілька разів до відділення отосклерозу, де відбувалось навчання, навідувався й директор інституту. Олексій Сидорович проводив з нами співбесіди. Тричі на тиждень виконувалися операції. Операційна вже була обладнана сучасними операційними мікроскопами з боківими демонстраційними тубусами, за допомогою яких курсанти стежили за ходом операції. Але самостійно оперувати курсантам не дозволялося. Лише наприкінці навчання Віктор Вікторович Щуровський, один з найулюбленіших й найталановитіших учнів Олексія Сидоровича, дозволив мені самостійно виконати найбільш відповідальні етапи стапедопластики – відшарування мукоперіосту з основи стремена, її фенестрацію та встановлення тefлонового протезу. Згадую це з величезною вдячністю й пошаною до Віктора Вікторовича. Потім, у Харкові, уже з перших кроків самостійного оперування ці практичні надбання забезпечували психологічну впевненість. А тоді Валерія Олександрівна висловила мені догану, дісталось й Віктору Вікторовичу. Та в хірургії все розцінюється за кінцевим результатом, а він, на щастя, виявився у спільно оперованої нами хворої позитивним.

«Очна» частина курсів тривала протягом 2 тижнів. Наприкінці я завітав до Олексія Сидоровича подякувати за науку. Але,

прочитавши довідку, написану Валерією Олександрівною, він, ні слова не кажучи, порвав її та кинув до корзини. Стало зрозуміло, що зміст йому не сподобався. Тоді Валерія Олександрівна написала вдруге, але в дещо зміненій редакції. Тепер Олексій Сидорович виявився більш приязним, довідку підписав. І хоча в нього був обмежений час, бо він чекав на зустріч з якоюсь поважною делегацією й хутко віддавав секретарці вказівки стосовно накривання чайного столу, все ж він приділив декілька хвилин спілкуванню зі мною. Поцікавився враженнями від курсів, спитав: «Як Давид?». Так він назвав мого шефа, завідувача ЛОР-кафедри Харківського медичного інституту доцента Давида Юхимовича Розенгауза, з яким роками підтримував дружні стосунки. Таке звертання свідчило про чистоту душі цієї видатної людини – Олексія Сидоровича Коломійченка.

Наступним із харків'ян побував на цих курсах клінічний ординатор ЛОР-кафедри ХМІ В.М. Марченко. Згодом він успішно оперував хворих на отосклероз у Конотопській залізничній лікарні, а потім – у Дніпропетровському інституті експертизи праці інвалідів.

Початок хірургічного лікування хворих на отосклероз у ЛОР-відділенні Харківської обласної клінічної лікарні – базі ЛОР-кафедри ХМІ – був вдалим. У вересні 1966 р. була прооперована з приводу змішаної форми отосклерозу перша наша пацієнтка М.А. Шевченко, 1924 р. народження, жителька міста Ізюм, Харківської обл. Було отримано соціально-придатний слух з повним перекриттям повітряно-кісткової різниці. Таким був початок.

А далі були сотні успішно оперованих

пацієнтів. Згодом ЛОР-клініка Харківської обласної клінічної лікарні стає міжобласним центром мікрохірургії отосклерозу і таким залишається на даний час. Іде зміна покоління. На талановитого нашого послідовника в цій галузі, Вілена Володимировича Амосова, сьогодні спирається цей нелегкий напрямок слухополіпшуючої хірургії в місті Харкові.

Далі з'явилися публікації досвіду харківських мікрохірургів з хірургічної реабілітації слуху при отосклерозі в центральних медичних виданнях, на конференціях, з'їздах. Оприлюднено ряд науково-дослідних робіт харків'ян у цій галузі. Представники Харківської мікрохірургії отосклерозу сказали своє слово у вивченні й вирішенні цієї соціально важливої проблеми.

Та все це прийшло значно пізніше і було прямим наслідком того вдалого старту в галузі аудіології та хірургії отосклерозу, який був започаткований на Харківщині Олексієм Сидоровичем Коломійченком та його талановитими учнями й послідовниками. Харківські отоларингологи завжди будуть пам'ятати, що перший могутній поштовх, який викликав пробудження в нашому місті зацікавленості до мікрохірургії отосклерозу, надав саме Олексій Сидорович, його особиста завзятість, його воля й глибока захопленість та внутрішній вогонь його душі. І тому ми, харків'яни, як і всі сьогодні, схилиємо голову перед нестаріючою пам'яттю про цього видатного сина нашої неньки-України. А ті, кому пощастило жити й працювати в один з ним час, пишуться, що доля їм подарувала честь бути сучасниками й, у міру своїх можливостей, послідовниками цієї талановитої Людини – Олексія Сидоровича Коломійченка.

ПУБЛІКАЦІЇ ХАРКІВСЬКИХ ОТОЛАРИНГОЛОГІВ З ПРОБЛЕМ ОТОСКЛЕРОЗУ

1. Блувштейн Г.М. Тактика при хирургическом лечении отосклероза (выступление в прениях) // VI съезд оториноларингологов СССР. – М., 1970. – Т.2. – С. 192-193.
2. Амосов В.В., Блувштейн Г.М. Дифференциально-диагностическая ценность нижней границы слуха и ее смещение после слухоулучшающих операций // Журн. ушных, носовых и горловых болезней. – 1972. – №4. – С. 56-62.
3. Блувштейн Г.М. Значение асимметрии слуха в диагностике тугоухости отосклеротического генеза // Вестн. оториноларингологии. – 1974. – №6. – С. 103-104.
4. Филатов В.Ф., Блувштейн Г.М. Оценка результатов хирургического лечения тугоухости при отосклерозе // Отоларингология. Республикан-

- ский межведомственный сборник: Вып. 6. Реконструктивно-восстановительная хирургия уха. – Киев, 1975. – С. 89-95.
5. Блувштейн Г.М., Филатов В.Ф., Шкиль А.М., Амосов В.В. Количественная характеристика асимметрии слуха при отосклерозе и других заболеваниях слуховой системы // Проблемы хирургического лечения уха. Труды 1 Московского мед. ин-та им. Н.И. Пирогова. – 1978. – СХ11, серия ЛОР, вып. 3. – С.101-105.
 6. Филатов В.Ф., Блувштейн Г.М. Опыт хирургического лечения больных отосклерозом // Журн. ушных, носовых и горловых болезней. – 1982. - №5. – С. 61-63.
 7. Филатов В.Ф., Блувштейн Г.М. Отдаленные исходы слухоулучшающих операций при отосклерозе // Патология органа слуха. – Ташкент: Медицина, 1983. – С.53-55.
 8. Филатов В.Ф., Блувштейн Г.М. Сохранение науковальне-стремного сустава при микрохирургических вмешательствах у больных отосклерозом // Журн. ушных, носовых и горловых болезней. – 1985. - №4. – С. 26-29.
 9. Филатов В.Ф., Блувштейн Г.М., Амосов В.В. Отосклероз: распространенность, клиника, диагностика и лечение // Междунар. мед. журн. – 1998. – Т.4, №1. – С.81-84.
 10. Блувштейн Г.М., Филатов В.Ф., Амосов В.В. Динамическая импедансометрия при фенестральных формах отосклероза до и после слухоулучшающих операций // Журн. ушных, носовых і горлових хвороб. – 2001. - №4. – С.27-33.
 11. Амосов В.В., Блувштейн Г.М., Журавлев А.С., Калашник М.В. Инверсия акустических рефлексов внутриушных мышц как ранний признак анкилоза стремени отосклеротического генеза // X з'їзд отоларингологів України. Су-дак, 2005. – К.: Преса України, 2005. – С.254-255.
 12. Блувштейн Г.М., Амосов В.В., Журавлев А.С., Дьоміна Є.В., Калашник М.В., Лупир А.В., Пінчук В.В. Досвід локальної фторидної терапії фенестрального отосклерозу // Журн. ушних, носових і горлових хвороб. – 2005. - №5-с. – С.21-22.
 13. Блувштейн Г.М., Амосов В.В., Журавлев А.С., Калашник М.В., Пинчук В.В. Дискуссионные вопросы реабилитации слуха при отосклерозе // Журн. ушних, носових і горлових хвороб. – 2007. - №3-с. – С.36-37.
 14. Блувштейн Г.М., Амосов В.В., Журавлев А.С., Калашник М.В., Дьоміна Є.В., Пінчук В.В., Рязанцев С.С. Слухова реабілітація хворих на отосклероз: хірургія чи електроакустична корекція? // Журн. ушних, носових і горлових хвороб. – 2008. - №2.

Надійшла до редакції 20.03.08.

© Г.М. Блувштейн, 2008